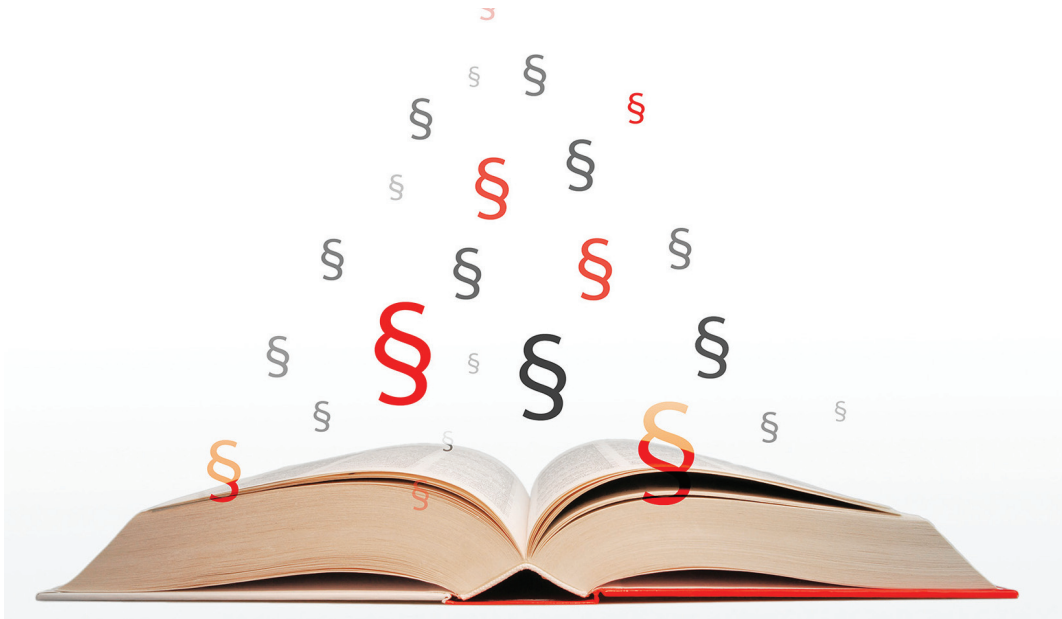

Використання імені фізичною особою

Фізична особа, реалізуючи повноваження використання імені, яке включене до активного аспекту права на ім'я, може використовувати своє ім'я у всіх сферах суспільних відносин, в тому числі при вчиненні правочинів, зазначені від свого імені у різного роду посвідчень особи, документах про освіту тощо (ч. 1 ст. 296 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1]. При цьому слід відмітити, що фізична особа має право користуватись як повним своїм ім'ям, так і його скороченим варіантом (лише одним із компонентів імені, прізвиськом та ініціалами, не вживати якоїсь із частин імені тощо). Але тут необхідно мати на увазі, що, використовуючи ім'я фізичної особи не повністю, можна завдавати шкоди іншим осо-

бам. Це можливо, наприклад, коли певне ім'я може бути закріпленим не за однією, а за багатьма особами, а рівень свідомості їх різний. Так, інколи «менш відомі» однофамільці видають себе за родичів «більш відомих» з метою отримання певних благ чи привілеїв [2, с. 92].

Використання імені фізичної особи в літературних та інших творах як персонажа (дійової особи) допускається лише за її згодою, а після її смерті – за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер (ч. 2 ст. 296 ЦК України) [1]. Коли такого дозволу немає, то використовувати ім'я фізичної особи в цих об'єктах авторського права не можна. Якщо використання імені фізичної особи здійснюється з метою висвітлення її діяльності або діяльності організації, в якій

вона працює чи навчається, що ґрунтується на відповідних документах (звіти, стенограми, протоколи, аудіо-, відеозаписи, архівні матеріали тощо), то таке використання допускається без її згоди (ч. 3 ст. 296 ЦК України [1]).

Способом використання свого імені є можливість розголошувати його, а також заборонити розголошувати своє ім'я. Так, особа може розголошувати своє ім'я або сама безпосередньо, або надавати дозвіл розголошувати його іншим особам. Особа може, не розголошуючи своє ім'я (анонімно), повідомляти правоохоронні органи про вчинений злочин, проходити медичний огляд на предмет захворювання різними хворобами і лікуватися від них, надавати інформацію в ЗМІ тощо. Проте це право, беззаперечно, має своє обмеження. Наприклад, особа не має права заборонити використання свого імені, якщо це загрожує національній чи громадській безпеці (оголошення про розшук особи, яка підозрюється у злочині) або пов'язане з виконанням особою публічних функцій (інформація про отримання хабара чи іншу незаконну поведінку особи, яка обрана на відповідну посаду) [3, с. 284-285].

Проте ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути розголошене (обнародоване) лише у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення. Водночас ім'я потерпілого від правопорушення може бути розголошене (обнародоване) лише за його згодою (чч. 4, 5 ст. 296 ЦК України) [1].

Законодавець закріплює, що використання початкової літери особи у засобах масової інформації, літературних творах не є порушенням її права (ч. 7 ст. 296 ЦК України) [1]. Однак, коли зазначається перша літера і до неї додаються інші іден-

тифікуючі ознаки, наприклад, другий Президент України К. або екс-Прем'єр-міністр України Л., в такому випадку превенція законодавця щодо першої літери не повинна поширюватись [3, с. 285].

У сучасних умовах виникає також низка нових, не можливих раніше спеціальних способів використання імені. Одним з таких новаторських способів використання, що потребує додаткового нормативного регулювання, є використання власного імені чи прізвища при найменуванні свого домену в мережі Інтернет. Тобто тут вже питання стоїть про співвідношення понять «право на ім'я» та «право на доменне ім'я». Доменне ім'я є особливим самостійним засобом індивідуалізації [4, с. 58], яке за своєю правовою природою є об'єктом виключних прав (прав інтелектуальної власності), у формі нематеріального блага, що має виключно індивідуальний характер та економічну цінність [5, с. 32].

Однак, незважаючи на таку відносно самостійну природу цього об'єкта, можемо стверджувати, що право на доменне ім'я тісно пов'язане із правом на ім'я. Адже, як справедливо зазначається в сучасній юридичній літературі, повноваження індивідуалізувати себе в суспільстві за допомогою власного імені включає в себе і можливість індивідуалізації в мережі Інтернет. Оскільки засобом індивідуалізації в мережі Інтернет є доменні імена, то реалізувати цю можливість можна шляхом реєстрації доменного імені, що збігається із власним іменем особи [6, с. 35]. Проте в цьому випадку можлива низка порушень такого повноваження особи на власну індивідуалізацію в мережі Інтернет шляхом присвоєння доменному імені свого власного імені чи прізвища. Такі порушення, на нашу думку, можуть пов'язуватись з двома основними обставинами:

а) наявність осіб, які мають аналогічні власні імена чи прізвища і також бажають індивідуалізувати себе в мережі Інтернет;

б) наявність зловживань щодо отримання доменного імені, яке співзвучне із власним іменем та/або прізвиськом публічно відомої особи, іншими способами з метою його подальшого перепродажу вказаній публічній особі.

Ще одним способом використання власного імені стала можливість зазначення власного імені на номерних знаках автомобілів. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальними замовленнями їх власників» від 11 липня 2000 р. № 1081 [7], в Україні було запроваджено введення номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальним замовленням їх власників. Відповідно до цього фізичним особам було надано право отримати індивідуальний номерний знак для транспортного засобу, який міг би містити будь-яке слово (в т. ч. й ім'я власника). Однак таке право має низку обмежень, наприклад, особа може використовувати своє ім'я лише за умови:

а) що це ім'я вже не використовується на номерному знаку іншої фізичної особи, що зареєструвала його, відповідно до вимог законодавства;

б) що це ім'я за обсягом складається від трьох до восьми літер [7].

Ще одним спеціальним способом використання власного імені, який віднайшов свою легітиміацію у нормах чинного цивільного законодавства, є передбачене ч. 1 ст. 458 ЦК України [1] право автора наукового відкриття надати йому своє ім'я. Однак фактично таке правило існувало завжди, що й дало можливість увічнити у своїх винаходах власні імена багатьом фізикам (винахіднику електромагнітного телеграфу та телеграфної абетки С. Морзе, відкривачу X-променів В. Рентгену, винахіднику двигуна внутрішнього згорання Р. Дизелю та ін.), хімікам (відкривачу всесвітньовідомої таблиці хімічних елементів Д. І. Мен-

делееву та ін.), медикам (відкривачу хвороби трясучого паралічу Дж. Паркінсону, хвороби розладу вищих коркових функцій, що призводять до слабоумства, А. Альцгеймеру, хвороби гострого вірусного гепатиту С. П. Боткіну та ін.) та представникам інших професій [2, с. 93]. Але на законодавчому рівні таке закріплення було вперше введено саме в новому ЦК України [1].

Важливим при розгляді повноваження на використання особою свого імені є питання про можливість надання права використовувати ім'я фізичної особи іншим особам. Розглядаючи це питання, слід мати на увазі, що, використовуючи власне ім'я як спосіб індивідуалізації в суспільних відносинах, фізична особа намагається здійснювати власну поведінку таким чином, щоб не завдавати шкоди своїй честі, діловій репутації та доброму імені. І саме тому, за загальним правилом, ім'я фізичної особи може бути використане лише за згоди фізичної особи – носія відповідного імені. При цьому необхідно відзначити, що фізична особа може надавати право використовувати своє ім'я іншим особам, в т. ч., як безоплатно, так і за плату. Платне використання імені має місце у випадках, коли фізична особа надає право використовувати своє ім'я іншим особам для позначення, наприклад, відповідних торговельних марок. Прикладом оплатного використання імені може стати використання імені фізичних осіб при зазначенні торгових марок «Довгань», «Смірнов», «Давідов» тощо [3, с. 286]. Проте в цьому випадку ми вже маємо справу із майновими правами щодо об'єктів інтелектуальної власності, а не з особистим немайновим правом на ім'я.

У цьому контексті доволі цікавою є можливість присвоєння імені фізичної особи юридичним особам чи окремим об'єктам. Кабінетом Міністрів України здійснюється діяльність щодо присвоєння імен відповідним об'єктам. Поширені вони і в юридич-

ній сфері, зокрема, Інститут держави і права НАУ України було присвоєно ім'я видатного юриста-міжнародника В. М. Корецького, Київський національний університет носить ім'я видатного українського поета Тараса Шевченка, Національна юридична академія удостоєна іменуватися ім'ям князя Ярослава Мудрого тощо [2, с. 92]. Проте до 2012 року цей вид діяльності Кабінету Міністрів України не мав своєї легітимації.

У 2012 році було прийнято Закон України «Про присвоєння юридичним особам, об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних і святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24 травня 2012 р. № 4865-VI (далі – Закон) [8]. Новий закон дозволяє надати ім'я (або псевдонім) відомої особи: юридичним особам; об'єднанням, з'єднанням, військовим частинам, військовим навчальним закладам, установам Збройних Сил, іншим військовим формуванням; літальним апаратам, річковим і морським суднам, об'єктам космічної діяльності; скверам, бульварам, вулицям, провулкам, узвозам, проїздам, проспектам, площам, набережним, мостам.

Особи, імена яких передбачається увічнити, повинні зробити хоча б одне з такого переліку: вагомий внесок у боротьбу за незалежність, розвиток Української держави, підтримку міжнародного миру й безпеки, зміцнення міжнародного авторитету України; героїчний вчинок або звершення в ім'я Вітчизни; значний особистий внесок у розвиток науки, освіти, культури й інших сфер суспільного життя. Такими особами можуть бути також іноземці. Присвоїти ім'я відомої людини можна тільки після її смерті [8].

Згідно із Законом [8] рішення про присвоєння юридичним особам і об'єктам імен, дат, назв подій приймають: Президент – об'єднанням, з'єднанням, військовим частинам і т. д., а також об'єктам, закріпленим за ними, за поданням міністра обо-

рони або органу, що здійснює управління військовими формуваннями; Кабінет Міністрів, міністерства, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук – юридичним особам, що перебувають у сфері їх управління, й об'єктам, закріпленим за ними, за уявленням керівників таких юридичних осіб; Верховна Рада Автономної Республіки Крим – юридичним особам, майно яких входить до складу майна, що належить АРК, й об'єктам, що перебувають в їх віданні, за поданням голови Верховної Ради АРК; обласні, районні ради – юридичним особам, майно яких перебуває в спільній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, й об'єктам, закріпленим за ними, за поданням голови обласної (районної) ради; сільські, селищні, міські ради – юридичним особам, майно яких перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, і об'єктам, закріпленим за ними, а також вулицям, провулкам, проспектам, площам, паркам, скверам, бульварам, узвозам, проїздам, набережним, мостам, за поданням сільського, селищного, міського голови.

Також Закон [8] передбачає, що надавати імена (псевдоніми) й дати (назви) можна тільки після проведення громадського обговорення. Порядок громадського обговорення регулюється постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24 жовтня 2012 р. № 989 [9].

З правом на використання імені іншими особами тісно пов'язано повноваження вимагати зупинити незаконне використання свого імені. Серед юристів відбуваються суперечки щодо тлумачення поняття «незаконне використання імені». Так

М. М. Агарков розуміє це як «незаконне носіння чужого імені» [10, с. 93]. Р. О. Стефанчук зазначає, що під «незаконним використанням імені» слід розуміти будь-яке використання імені фізичної особи, на яке, той, хто здійснює таке використання, не має відповідних повноважень [2, с. 85].

Останнім часом серед суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність, все частіше постає питання щодо врегулювання відносин про використання імені фізичної особи в рекламних цілях. З такими проблемами стикаються, наприклад, відомі ресторани, оскільки їх діяльність передбачає використання імені шеф-кухаря, як додаткового чинника, що приваблює клієнтів. Імена фізичних осіб використовуються в рекламі послуг цілителів, при проведенні семінарів та тренінгів запрошуються відомі викладачі, ім'я яких також використовується при рекламі відповідних заходів, і саме тому право вимагати зупинити незаконне використання свого імені є найбільш поширеним предметом судових спорів [11].

Різновидом пасивного повноваження на ім'я є можливість вимагати від інших осіб не розголошувати ім'я фізичної особи, що прямо випливає з рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення ст. ст. 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка) [12].

Ще одним повноваженням, яке входить до пасивного аспекту права на ім'я, є передбачена законом можливість фізичної особи вимагати від інших звертатись до неї відповідно до її імені. Гарантіями цього повноваження, на думку законодавця, повинна стати заборона довільного спотворення в написанні чи вимові імені, оскільки вводиться презумпція, відповідно до якої будь-яке спотворення, наприклад шляхом перекручування імені, є порушенням права на ім'я. Перекручення чи спотворення іме-

ні, на думку Р. О. Стефанчука, може відбуватись лише шляхом неправильної постановки наголосу чи іншого інтонаційного спотворення [2, с. 97].

М. М. Малєїна вказує на те, що фізична особа при записі її імені у відповідних документах має право вимагати вказати правильний наголос в її імені, чим попередити можливість порушення її права на ім'я з боку інших осіб [13, с. 100]. Це дозволило б запобігти неправильній вимові імені під час публічних виступів та інших видів усного спілкування. Гарантією цього повноваження є передбачення законодавця про необхідність виправлення імені фізичної особи у випадку його перекручення чи спотворення. Коли ж перекручення імені здійснене у документі, то такий документ підлягає заміні, а якщо перекручення імені здійснене у засобі масової інформації, воно має бути виправлене у тому ж засобі масової інформації (ч. 3. ст. 294 ЦК України) [1].

Отже, аналізуючи право на використання імені фізичною особою, слід зауважити, що воно містить у собі: право використовувати (платно чи безоплатно) своє ім'я у всіх сферах суспільних відносин, так як і розголошувати своє ім'я, давати дозвіл розголошувати своє ім'я чи заборонити розголошувати своє ім'я (користування), а також вирішувати фактичну долю свого імені, наприклад, передавати його дітям, змінювати його у випадку досягнення повноліття, одруження, розлучення тощо. В окремих випадках ім'я може використовуватись і без згоди на це особи. Так, наприклад, ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути використане (обнародоване) без згоди особи лише у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення. При цьо-

му використання початкової літери прізвища фізичної особи у пресі, літературних творах не є порушенням її права; право вимагати звертатись до особи по імені полягає в тому, що ніхто не має права на довільне спотворення в написанні чи вимові імені. Будь-яке спотворення є порушенням цього права. У випадку перекручення

імені фізичної особи (наприклад, у засобах масової інформації, під час спілкування тощо) воно має бути виправлене. Якщо перекручення імені було здійснене у документі, такий документ підлягає заміні; під правом вимагати зупинити незаконне використання свого імені слід розуміти заборону будь-якого порушення права на ім'я.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
2. Стефанчук Р. О. Право на ім'я / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2005. – №№ 1-2 (13-14). – С. 83-97.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 ч. – Ч. 1 / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 692 с.
4. Калятин В. О. Право в сфері Інтернета : моногр. / В. О. Калятин. – М. : Норма, 2004. – 479 с.
5. Жилинкова И. Правовая природа доменного имени / И. Жилинкова // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 30-33.
6. Бойко Д. К вопросу о соотношении доменных имен и имен физических лиц / Д. Бойко // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 34-38.
7. Про запровадження номерних знаків транспортних засобів, що виготовляються за індивідуальними замовленнями їх власників : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2000 р. № 1081 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
8. Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій : Закон України від 24.05.2012 р. № 4865-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
9. Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій : постанова Кабінету Міністрів України від 24.10.2012 р. № 989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. Агарков М. М. Право на имя / М. М. Агарков // Сб. статей по гражданскому и торговому праву. – М. : Статут, 2005. – 620 с.
11. Сохлаков А. Як передати право на використання імені фізичної особи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.urist.in.ua>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка) від 30 жовтня 1997 року № 5-зп, Справа № 18/203-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
13. Малеина М. Н. Право на имя / М. Н. Малеина // Государство и право. – 1998. – № 5. – С. 99-103.

О. В. Донченко

*заступник начальника реєстраційної служби – начальник відділу ДРАЦС
Головного управління юстиції у Миколаївській області*